

АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДИ БІЛЯ с. ЗАХВАТІВКИ (ЧЕРВОНИЙ КУТ) ТЕРНІВСЬКОГО р. ГУМАНСЬКОЇ ОКР. з р.р. 1925—1928.

Мечислав Якимович.

Року 1925 я спостеріг залишки трипільської культури в урочищі «Кизими» понад кручею на захід від с. Захватівки, над берегом струмочка, що вливається в р. Удич біля с. Н.-Ташлика, та болота, що утворили за своєю течією систему ставків.

Ця круча давно, коли ще не брали глину з неї на будівництво греблі, являла собою високий беріг, де теж була ця культура.

Таке припущення підтверджують черепки та залишки трипільського спорудження, що визначались у профілі кручі в поземому напрямку на межі сполучення черноземлі та близьких до неї відмін з цілиною лесом.

На спробу в цих місцях з краю кручі розкопано невеличкі площі завширшки до 0,7 м., завдовжки до 3 м. і завглибшки до 0,6—0,9 м., де здобуто багато фрагментів глиняного посуду мальованого і простого. Здебільшого посуд був немальований (до 80%) з «храпуватою»¹⁾ поверхнею одноманітної форми, властивої цьому типові, що його звичайно дають розкопи обмежене число. Це були посудинки малі та великі, що нагадують сучасні глечики, а деякі з них—макетри. Вони оздоблені з краю вінця рисками, жолобочками. Там, де шийка з'єднується з вичеревком, посудинки ці інколи прикрашені скісними рисками. В цих місцях замість колишніх вушок були кругленькі виступи, бичачі голівки, та виступи на взір «вилок». Техніка вироблення гірша, ніж мальованого посуду. Глина має помітну домішку зернят кварцу, а в двох екземплярах містила до 10% слюди, мабуть для прикраси.

Фрагменти мальованого посуду з 7 шт. являли собою уламки посуду малого та дуже великого розміру. Їх можна поділити на дві групи. До першої належать фрагменти посуду, старанно помальовані, що мають свіжі кольори (на червоному

¹⁾ Слово «храпувата» на Гуманщині визначає нерівну ніздрату поверхню посуду. *Ред.*

тлі чорні визерунки) та блискучу поверхню, а посуд другої групи має поверхню матову і злинялі фарби. Посуду першої групи знаходять звичайно, при розкопах залишків трипільської культури, дуже мало (до $\frac{1}{2}\%$). Так було, напр. у Старій-Буді та Колодистому. Тільки Петрени виявили його більше.

Форма цього посуду біконічна. Вони мали два вуха, вузьку або широку шийку, оздоблені типовим для трипільської культури орнаментом.

Крім того, здобуто: три фрагменти жіночих глиняних статуєток (дві дуже малі й без дірок на плечах, та одна велика на підставці,) зовсім ціле з оленячого рогу долотце, ріг з молодого оленя з одрізною коронкою, ікла з отвором, а також виявлено залишки точка з випаленої глини (ніздратої), завдовжки 1,3 м., завширшки 0,2 м., завгрубшки 0,05 м. Попід цими залишками відкрито гранітовий ступир (зернотерка, ред.). Всі ці речі знайдено недалеко одна від одної за 4—5 м. від трипільських споруджень, що їх виявлено 1926 р.

Загальне вражіння було таке, що тут був смітник. Цю думку підтверджував ще той факт, що тут не знайдено ані одного цілого посуду, а були в попелі самі черепки з горщиків, призначених, мабуть, для хатнього вжитку.

На цьому закінчено розвідки 1925 року.

Року 1926 за допомогою штиля в декількох місцях, зазначених ще 1925 року, поблизу торішніх розкопів на цьому самому передісторичному полі, намацано дуже невеличкі місця з обпаленої глини, площею 0,5—2 кв. м.

Розкопи у цих місцях виявили руїни трьох споруджень двох типів, та окремі гнізда печини зірваної, мабуть підчас оранки й пересунутої за межі спорудження.

Перше спорудження під наверстуваннями чорноземлі та суглинку, завгрубшки 0,9 м., що нашарувалися на лесі, — це черинь печі прямокутньої форми, поверхнею до 2 кв. м. (1,52 × 1,3), орієнтований на S—N. завгрубшки по середині 0,04 м. з компактної, без жодної домішки, глини та рівно випаленої.

Вигладжена поверхня череня була хвиляста та порепана від ходів гризунів, навпаки зворотний бік, що лежав донизу—був «храпуватий» й без відбитків дерева. Зверху череня, переважно в NO частині лежав шар накиданої печини, який мав з одного боку не завжди виразні відбитки дерева, що ними лежав догори.

Окремі шматки печини не були грубші 0,07 м. та іноді були перепалені на жужелицю. Під цим шаром печини на черені лежала купа череп'я з двоухого вузькошийного немальованого глечика, розчавленого грузом печини.

З боку, де починався черінь, черінь цей (з краю завгрубшки 0,08 м. і завширшки 0,1 м.) перегнувся півкрузно до низу під кутом до 40°, утворивши пасок (карниз). Пасок цей на кінцях був вужчий і охоплював долишню передню частину печі—припічка. Ліва частина його почасти збереглася, а в правій бракувало цілих шматів. Тут стирчав з-під череню кремінний ніж гарної роботи підретушований з одного боку та надламаний в частині держална із слідами перебування у вогні, мабуть, коли випалювали черінь. Від цього він змінив колір із темносірого на ясно-сірий. За те, що це справді є залишки печі, промовляє малий розмір цього череня, а також самий вигляд передньої частини його.

На жаль, не збереглося піднебіння. Проте безперечно його залишки, з відбитками дерев'яного матеріялу, у вигляді печини залягали в NO частині череня. За те, що піднебіння було, свідчать також краї череня. Три краї його (задній та два бокові), що де-не-де збереглися, у місцях, де їх робили тоншими, поволі переходять в гострий край, що ним і торкалися до основ піднебіння. Це спостереження свідчить, що попереду, мабуть, споруджували піднебіння, а тоді вже робили черінь.

Друге спорудження виявлене поблизу першого (за 10 м. на O, поверхнею до 1,2 кв. м.). Воно було завглибшки 0,7 м. і від нього залишилася тільки сама його середина. Це був також черінь печі, завгрубшки 0,04 м. Тут бракувало боків і передньої частини.

Зверху череня, крім печини (що її знайдено дуже мало), знайдено ще маленький двоухий вузькошийний глечик із слідами помальовання. Глечик цей вперся з одного боку краєм дна в край череня, з другого боку його підтримував шматок череня, що висунувся в цьому місці понад загальний рівень.

Третє спорудження виявлено на глибині 0,5 м. поблизу другого, за 8 м. на N, поверхнею до 1,3 кв. м.; це руїни будівлі невідомого призначення. Це залишки точка, неправильно окресленого з зірваними краями, виробленого з двох шарів випаленої глини. Перший шар печини (обмазка), завгрубшки 0,03 м., покривав слідний шар печини, завгрубшки 0,05—0,06 м., з нерівно опаленої глини та домішок рослинних лишків. Той бік, що ним ця печина лежала додолю, мав відбитки дерев'яних колод. Біля цієї руїни, а також і поверх її не залишилося нічого. Треба зазначити, що шар обмазки зовсім легко відставав від поверхні печини, фіксуючи, де поверх печини порепалося.

Року 1927 археологічні розшуки на цьому самому передісторичному полі теж за допомогою штиля не виявили інтересних залишків трипільської культури. Це були малі площі з опаленої глини, до 1. кв. м., поодинокі розкидані. Ось через

це та за браком коштів, довелось обмежитися лише відвідуванням цього місця під той час, коли брали глину на господарчі потреби Урицької цукроварні, сподіваючись на щасливий випадок що виявив би трипільські залишки.

За таких обставин знайдено: фрагменти жіночої глиняної фігурки (від грудей до колін) на підставці, яка мала в сфері *mons veneris* деталь—опуклість, ріг молодого оленя, два уламки малих кремінних ножів темно-сірого кольору, та половину мальованої миски півкулястої форми. На цьому й закінчено розшуки 1927 року.

Розвідки р. 1928 остаточно переконали в тому, що зазначене передісторичне поле треба вважати за цілком використане, а тому й закрите для археологічних дослідів. Того року вивозили силу піску та глини, проте свіжі обвали цієї кручі не виявили більше трипільських споруджень. Знайдено лише одне кремінне знаряддя (можливо, вістря на стрілу на ніжці) та 3 черепки від немальованого посуду.

Наслідком археологічних розшуків р. р. 1925—28 було відкриття залишки печі. Руїн великих трипільських споруджень тут не спостережено. Можна припустити що багато речей трипільської культури загинуло тут при експлуатаванні кручі. Отже, якщо і була тут оселя, то вона була дуже невелика.

Увесь здобутий археологічний матеріал, а також залишки череня теж знаходяться в Гуманському музеї.
